

Dolph, waarom kun je niet aanvaarden dat we oud zijn?

Dubbelinterview voor de NRC van 15 mei 2017 met Dolph en Rita Kohnstamm
door Jannetje Koelewijn

Dolph Kohnstamm (80) is psycholoog, emeritus-hoogleraar (Leiden), maar hij is zich pas **écht** voor de hersenen gaan interesseren na zijn **hersenbloeding**, drie **en een half** jaar geleden. *te lezen*. En nu is hij zelfs een groot voorlichtend artikel aan het schrijven over over een twintig jaar geleden ontdekt netwerk in onze hersenen. Dick Swaab heeft hem met zijn nieuwe boek “Ons creatieve brein” op deze ontdekking attent gemaakt en nu vindt Kohnstamm het spijtig dat veel van zijn collega’s weigeren nóg een boek van Swaab te lezen.

Een bloeding was het, rechts achter zijn oog. En al is hij er heel behoorlijk van hersteld, het is nog wel aan hem te merken. Het praten gaat wat moeilijker. Zijn linkerkant doet niet **meer** mee. Dus gaat hij meteen weer zitten nadat we elkaar hebben begroet en loopt Rita Kohnstamm, zijn vrouw, naar de keuken om koffie te zetten. Zij (79) is ook psycholoog. Ze was hoofdredacteur van het tijdschrift *Ouders van Nu* en van *Psychologie Magazine*. **Oudere** NRC-lezers zullen zich haar ook herinneren als columniste van deze krant.

Als ze terugkomt met de kopjes zit hij al midden in een verhaal over wat hij een van de grootste ontdekkingen van de laatste jaren in de hersenwetenschap vindt: het bestaan van een defaultnetwerk of

terugvalnetwerk dat pas actief wordt als je geen taken meer te vervullen hebt. Je gedachten zijn naar binnen gericht en gaan hun vrije loop. Het defaultnetwerk, **is komen vast te staan**, produceert je interne wereld, je zelfbewustzijn of zelfbesef. Swaab: “Het is betrokken bij het ophalen van autobiografische herinneringen uit het lange-termijn geheugen en het plannen van de toekomst” ook maakt het je mogelijk je in te denken in de gedachten van andere mensen. Kortom, zoals Dick Swaab schrijft: ”Als het brein naar binnen is gericht en denkt in de ‘vrijstand’, gebruikt het blijkbaar de hersengebieden extra die het meest typisch voor de mens zijn”.

Dolph Kohnstamm – zijn specialisme is ontwikkelingspsychologie, wat verklaart dat hij nooit naar de hersenen heeft gekeken – schreef na zijn emeritaat twee boeken over dat zelfbesef, *Ik ben ik* (2002), nu derde druk, en *De Eigenander; Een ik in mezelf* (2016), daarom fascineert het hem zo. En dan vooral wanneer het zelfbesef er voor het eerst is, zo rond het tiende levensjaar, of jonger nog, en vaak plotseling. Mensen blijven zich soms hun leven lang het moment herinneren waarop ze zich realiseerden: ik ben ik en niet iemand anders. Hij had nooit gedacht dat de hersengebieden die bij dat besef betrokken zijn nog eens met een scans zichtbaar zouden kunnen worden gemaakt.

Daarom heeft hij er nu een algemeen voorlichtend wetenschappelijk artikel over geschreven, samen met Sander Daselaar van het Donders Instituut voor Brein, Cognitie en Gedrag in Nijmegen. „Ik had hem nodig”, zegt hij, „want ik weet niets van neurofysiologie.” Dat het defaultnetwerk geen passieve toestand van het brein blijkt te zijn, integendeel, voelt voor hem als een bevestiging van wat hij altijd al dacht: Het grote belang van actieve

introspectie en zelfreflectie, zoals hij in *De Eigenander* ook uit een brief van Nelson Mandela aan Winnie Mandela citeert.

Hij had Rita ook nodig bij het schrijven van het artikel, want sinds zijn stroke kost het hem moeite een samenhangend betoog op te bouwen. Als hij vertelt dat hij in de revalidatiekliniek al begon te schrijven aan *De Eigenander*, zegt zij dat het in het begin een rommeltje was, ze was de enige die er een touw aan kon vastknopen. „Maar wel goed dat hij het deed. Blijven schrijven, blijven denken, heel belangrijk.” Ze glimlacht. „Niet dat Dolph daartoe moest worden aangespoord, hij wilde alles wel, heel vermoeiend. Ik bedoel dat het belangrijk is bij mensen die zelf geen initiatief nemen.”

Hij: „Dat waren de meesten daar. Ze deden niets meer, ze zaten maar voor zich uit te staren.”

Zij: „Toen Dolph net thuis was, kon hij nauwelijks lopen, maar we gingen toch met de tram, want dat hebben we altijd gedaan. Als je van hier naar de voordeur kunt komen, kom je ook wel op de halte. Alles zo normaal mogelijk.”

Waarbij hij het relatieve geluk had dat de bloeding rechts zat en zijn taalvermogen niet had aangetast. Dat zit vooral links. Ook zijn dadendrang was niet aangetast.

Hij ging boeken lezen die hij anders nooit gelezen zou hebben, als eerste *My Stroke of Insight* van de Amerikaanse neurowetenschapper Jill Bolte Taylor, die op haar zevenendertigste een hersenbloeding kreeg en zichzelf tijdens die bloeding en de eerste gevolgen daarvan, bleef observeren. De rechterhelft van haar brein – waar de wat frivolere en artistiekere eigenschappen zitten – vond het wel best zo, geef je maar over, wat maakt

het uit. Maar de linkerhelft – analytischer, kritischer, praktischer – overheerste toch en stelde haar in staat de telefoon te pakken en hulp te zoeken voordat ze verloren was. „De stem die ze dan hoort!”, zegt Dolph Kohnstamm. „De donderende stem die tegen haar roept: als je nu gaat liggen, zul je nooit meer opstaan!”

Later had hij aan Iris Sommer, hoogleraar psychiatrie in Utrecht, gespecialiseerd in **stemmen** die ook gezonde mensen kunnen horen en in schizofrenie, gevraagd of die stem misschien uit het ‘spiegelgebied’ voor taalproductie in de niet-aangetaste linkerhersen helft van Jill Bolte Taylors brein was gekomen. Zij antwoordde dat zij dat een “interessante suggestie” **vond** Kohnstamm: „Het denken in hersenhelften, de verschillende functies daarvan, was mij toen nog totaal vreemd.”

Haar boek, *Haperende hersenen*, is hij toen ook gaan lezen. En boeken van de Amerikaanse neuropsycholoog Michael Gazzaniga, die bij zwaar epileptische patiënten bij wie door neurochirurgen de verbinding tussen de twee hersenhelften was doorgesneden psychologische proefjes ging doen waarbij de twee helften niet konden weten wat de andere helft te zien of te horen had gekregen. Ook over die experimenten schrijft Kohnstamm in zijn *De Eigenander* Gazzaniga concludeerde dat er in het brein een op voortdurend begrijpen gericht systeem werkzaam moest zijn, dat hij ‘de interpreter’ noemde die betekenis probeert te geven aan al wat zich via de zintuigen presenteert aan het brein.

„In die tijd”, zegt Rita Kohnstamm, „ben je ook Swaab gaan lezen.”

„Veel eerder toch?”, zegt Dolph Kohnstamm.

„Nee hoor.” Ze glimlacht weer en zegt dat Dolphs tijdsbesef sinds zijn stroke ook niet meer helemaal is wat het was.

Eerst ergerde hij zich aan Swaabs werk, vooral aan diens boek voor jongeren *Jij bent je brein*, dat na *Wij zijn ons brein* kwam. Swaab legt daarin aan de fictieve jongen Jelle uit waarom de vrije wil een illusie is, en daar wil Dolph Kohnstamm echt niet aan. Rita – zij schreef de serie boeken over ontwikkelingspsychologie – trouwens ook niet. „Hoe kun je een kind nou een beetje aardig grootbrengen”, zegt ze, „als er niet zoiets is als eigen verantwoordelijkheid?”

„En dan de consequenties voor ons rechtssysteem”, zegt hij. „Advocaten die, **gesecondeerd door neurologen**, met hersenscans voor de rechtbank verschijnen om aan te tonen dat hun cliënt volledig op zijn impulsen tekeer is gegaan – kijk, ziet u dat **geel-groene** plekje daar? Hij kan er niets aan doen.”

Toch hebben ze zelf ook weinig illusies meer over de veranderbaarheid van de persoonlijkheid van mensen. Begin jaren 70 leidde Dolph Kohnstamm in Amsterdam de Proefkreche, een wetenschappelijk experiment waarbij op elke twee kinderen van hoogopgeleide ouders acht kinderen van laaggeschoolde ouders werden gezet. Vervolgens: heel veel aandacht, begeleiding en intensieve stimulering, allemaal met het idee dat die acht kinderen er slimmer van zouden worden en het beter zouden gaan doen op school. Het bleek niet of nauwelijks te helpen. *Intelligentie viel niet aan te leren*. Zelfs een perfect geoutilleerd kinderdagverblijf bleek geen blijvend meetbaar effect te hebben in de jaren van het basisonderwijs

En dan de Big Five, de vijf dimensies waarmee iemands persoonlijkheid beschreven kan worden. Extraversie-introversie, vriendelijkheid, zorgvuldigheid, emotionele stabiliteit, openheid ten opzichte van nieuwe ervaringen/intelligentie. Dolph Kohnstamm onderzocht in een groot

internationaal onderzoek vanaf welke leeftijd je die vijf dimensies - in de beoordelingen door ouders - bij kinderen kunt onderscheiden. Kohnstamm was blij verrast toen hij een half jaar geleden in een interview in *NRC* las dat Swaab het zelfbewustzijn *niet* als een illusie beschouwt. Kohnstamm las het en concludeerde dat de hersenwetenschap de psychologie begint te **ontdekken**.

Of is het andersom? **Ontdekt** de psychologie de hersenwetenschap?

„Met die vraag heb ik wel geworsteld”, zegt hij.

„Ik niet hoor,” zegt Rita Kohnstamm,

„We praten er wel veel over.”

„Jaja, ik worstel met je mee.” Ze glimlacht. „Maar voor mijzelf, dat nadenken en schrijven en discussiëren en lezen, lezen, lezen, *das war einmal*. Bij Dolph houdt het niet op. Die gaat maar door en door en door. En daar ga ik dan in mee.”

„Jij schrijft ook nog”, zegt hij. „Al die aanvullingen op je boeken op je website.”

„Dat doe ik uit plichtsbesef”, zegt ze.

Maar wat is zijn antwoord?

„Zonder ons brein”, zegt hij, „zouden we geen enkele gedachte kunnen hebben. In die zin is alles stoffelijk. Generaties filosofen en psychologen hebben zich het hoofd gebroken over het raadsel hoe dat kan, hoe uit de materie mind, geest, psyche kan ontstaan. Het opwindende is nu dat door de ontdekking van het defaultnetwerk althans de geboortegrond van psyche gelokaliseerd lijkt te zijn.

Dan zet hij met de afstandsbediening de traplift in beweging, met daarop wat boeken die hij wil laten zien. Het duurt een paar minuten, het ding moet

helemaal van boven komen. Het huis, aan de Prinsengracht in Amsterdam, is smal maar hoog. „Rita en onze zoon hebben hem laten aanleggen toen ik uit de revalidatiekliniek kwam”, zegt hij. „Na een paar weken vond ik al dat hij zo langzaam ging...”

„Opschepper”, zegt Rita Kohnstamm.

Hij lacht. „Na een jaar dacht ik: dan maar beter traplopen.”

„En toen heb je traplooples gehad.”

De lift blijft hangen achter de jassen aan de kapstok. het alarm gaat af. Rita Kohnstamm springt op en spreekt hem toe. „Rustig nou maar. Zie je, je kunt er best langs, niet zo zeuren hoor.”

Ze legt de boeken een voor een op tafel – Kohnstamms in Amerika twee jaar geleden opnieuw uitgegeven proefschrift over Jean Piaget, diverse vertalingen van *Ik ben ik*, waaronder een Japanse, een studie over het werk van Dick Bruna, het Cultureel Woordenboek dat hij samenstelde vóór internet en vóór Wikipedia, een briefwisseling van zijn grootvader Philip Kohnstamm met diens zoon Max Kohnstamm van kort voor de oorlog– en zegt: „Dolph heeft steeds weer nieuwe fascinaties, heel leuk, heel creatief. Maar waarom?” – ze legt haar handen tegen elkaar – „moet er in godsnaam altijd weer over geschreven worden? Altijd weer die spanning. Hoe formuleer ik dit, naar welk tijdschrift of naar welke uitgever zal ik het sturen?”

Hij zit te knikken. „Dat defaultnetwerk, dat vind ik zo groot, zo belangrijk. Absurd dat er in de Nederlandse psychologie nog niet over gepubliceerd is.”

„Hierna komt er weer wat nieuws, dat weet ik zeker, anders ga je dood. En toch” – ze glimlacht naar hem – „zal ik erop toezien dat je er dan niet meer over publiceert. Het is niet meer nodig, Dolph. Je hebt genoeg gedaan.”